

δεμιᾶς καθωρισμένης ἀρχῆς καὶ ἢ εἰς οὐδένα τελικὸν σκοπὸν τείνουσα, ἐδημιούργησε μίαν χαώδη κατάστασιν, ὑπὸ τὸ κράτος τῆς ὁποίας—κατὰ τὴν τοῦ εἰς τὴν διπλῆν Βουλὴν τοῦ 1911 εἰσηγητοῦ τῶν εἰς τὸ Συμβούλιον τῆς Ἐπικρατείας ἀφορωσῶν διατάξεων τοῦ Συντάγματος ἔκφρασιν.—κατ' οὐσίαν δὲν ὑπῆρχε πράγματι δίκαιον διοικήσεως, ἐφηρμόζοντο δὲ οἱ διοικητικοὶ νόμοι εἰκῆ καὶ ὡς ἔτυχεν, ἀναλόγως τῆς κρίσεως τοῦ ἐνεργοῦντος σήμερον καὶ ἀναλόγως τῆς ἐρέξεως τοῦ ἐνεργοῦντος αὔριον».

Τὴν θεραπείαν τῆς καταστάσεως ταύτης διέβλεπον πάντες παρ' ἡμῶν ἐν τῇ ἰδρύσει ἐνὸς ἀνωτάτου διοικητικοῦ δικαστηρίου, ἐποπτεύοντος καὶ καθοδηγοῦντος τὰ λοιπὰ διοικητικὰ δικαστήρια καὶ χαράσσοντος διὰ τῆς νομολογίας αὐτοῦ τὸν τρόπον καὶ τοὺς κανόνας τῆς ἀπονομῆς τῆς Διοικητικῆς Δικαιοσύνης. Διὰ τοῦτο δὲ κατὰ τὴν τελευταίαν ἀναθεώρησιν τοῦ Συντάγματος ἁμοφώνως ἐζητήθη, ὅπως εἰς τὸ ἰδρυσμένον Συμβούλιον τῆς Ἐπικρατείας, ἀνατεθῶσι καὶ τὰ καθήκοντα ἀνωτάτου διοικητικοῦ δικαστηρίου κατὰ τὸ Γαλλικὸν πρότυπον, διὰ νὰ μορφωθῇ καὶ ἐν Ἑλλάδι διοικητικὴ νομολογία ἐνιαία καὶ συνεπής.

Πλὴν ὅμως ὁ οὕτως ἐπιδιωκόμενος σκοπὸς δὲν ἐπετεύχθη διὰ τῶν ἀναθεωρηθεισῶν διατάξεων τοῦ Συντάγματος, ὡς αὐταὶ ἐψηφίσθησαν. Διότι, ἐφ' ὅσον δικαστῆς τοῦ κοινοῦ δικαίου διὰ τὰς διοικητικὰς διαφορὰς παραμένουσιν, ὡς καὶ πρότερον, τὰ κοινὰ δικαστήρια, ἔπεται, ὅτι ἡ νομολογία τούτων θὰ ρυθμίζεται ὑπὸ τοῦ Ἀρείου Πάγου, ὅστις δικάζει τὰς ἀναιρέσεις κατὰ πασῶν γενικῶς τῶν ἀποφάσεων τῶν κοινῶν δικαστηρίων. Τὸ δὲ Συμβούλιον τῆς Ἐπικρατείας, δικάζον τὰς ἀναιρέσεις κατὰ τῶν ἀποφάσεων τῶν διοικητικῶν δικαστηρίων, θὰ ρυθμίζῃ μὲν τὴν νομολογίαν τούτων, ἐὰν ὅμως καὶ ἐφ' ὅσον θὰ ἔχουσιν ἰδρυθῇ τοιαῦτα δι' ἰδιαιτέρου νόμου. Ἐπομένως δι' ὑποθέσεις τῆς αὐτῆς φύσεως, τοῦτέστι διὰ τὰς ὑποθέσεις τοῦ ἀμφισβητουμένου διοικητικοῦ, θὰ ἔχωμεν ἐν Ἑλλάδι δύο εἰδῶν νομολογίαν, τὴν νομολογίαν τοῦ Ἀρείου Πάγου, δι' ὅσας ὑποθέσεις θὰ δικάζωσι τὰ κοινὰ δικαστήρια, καὶ τὴν νομολογίαν τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας, δι' ὅσας ὑποθέσεις θὰ δικάζωσι τὰ διοικητικὰ δικαστήρια, συνεπῶς δ' ἡ ἐνιαία νομολογία ἐπὶ τῶν διοικητικῶν διαφορῶν, ἥτις ἐπεζητεῖτο, δὲν θὰ ὑπάρξῃ καὶ ἡ ὑπάρχουσα ἀντίφασις ἐν τῇ διοικητικῇ νομολογίᾳ δὲν θὰ ἐκλείψῃ.

ΠΟΙΟΙ ΟΙ ΛΟΓΟΙ ΤΗΣ ΤΟΙΑΥΤΗΣ ΜΙΚΤΗΣ ΔΙΑΡΡΩΜΙΣΕΩΣ

Οἱ λόγοι, διὰ τοὺς ὁποίους ἡ Β'. Διπλῆ Βουλὴ τοῦ 1911 ἐδημι-

ούργησεν ἡμιτελὲς τὸ ἔργον τῆς ἐν τῷ θέματι, ὅπερ ἐξετάζομεν, ἦσαν οἱ ἐξῆς δύο: 1) Ἀφ' ἐνὸς μὲν, διότι ἐθεωρήθη «ἄσκοπος καὶ ἐπικίνδυνος» ἢ εἰς τὸ Συμβούλιον τῆς Ἐπικρατείας ἀνάθεσις πασῶν τῶν ὑποθέσεων τοῦ ἀμφισβητουμένου διοικητικοῦ, ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι «αἱ ὑποθέσεις αὗται, μὴ καθοριζόμεναι ἐν τῷ νόμῳ, θὰ χαρακτηρίζονται ἐκ τῆς ἀσταθείας τῶν ἐπιστημονικῶν γνώμων».— 2) Ἀφ' ἑτέρου δὲ διότι, λόγῳ τῆς δυσχερείας τῆς ἀμέσου ἰδρύσεως συστήματος ὁλοκλήρου διοικητικῶν δικαστηρίων, εἰς ἃ νὰ κατανεμηθῇ ἡ ἐκδίκασις τῶν ὑποθέσεων τοῦ ἀμφισβητουμένου διοικητικοῦ, δὲν ἐθεωρήθη ὀρθὸν νὰ ἐπιβαρυνθῇ τὸ Συμβούλιον τῆς Ἐπικρατείας μὲ τὴν λύσιν πασῶν τῶν διοικητικῶν διαφορῶν, διότι, ὅσο πολυμελὲς καὶ ἂν ἦ τοῦτο, δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ ἡ ἐνήμερον. Ἐκ τῶν δύο τούτων λόγων ὁ μὲν πρῶτος εἶναι μᾶλλον θεωρητικῆς φύσεως, ὁ δὲ δεύτερος μᾶλλον πρακτικῆς. Οὐδέτερος ὅμως τούτων δικαιολογεῖ τὴν κατ' ἀρχὴν ἀνάθεσιν τῆς λύσεως τῶν διοικητικῶν διαφορῶν εἰς τὰ κοινὰ δικαστήρια.

ΚΑΘΟΡΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΥΠΟΘΕΣΕΩΝ ΤΟΥ ΑΜΦΙΣΒΗΤΟΥΜΕΝΟΥ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟΥ

ΥΠὸ ΤΗΣ ΝΟΜΟΛΟΓΙΑΣ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΤΗΣ ΕΠΙΚΡΑΤΕΙΑΣ

Καὶ ὡς πρὸς μὲν τὸν πρῶτον λόγον παρατηροῦμεν τὰ ἐξῆς. Εἶναι ὄντως ἀληθές, ὅτι αἱ ὑποθέσεις τοῦ ἀμφισβητουμένου διοικητικοῦ δὲν δύνανται νὰ καθορισθῶσι νομοθετικῶς. Ἐν τούτοις ὅμως ἡ νομολογία τῶν διοικητικῶν δικαστηρίων ἐν Γαλλίᾳ ὑπὸ τὴν ἀνωτάτην ἐποπτείαν τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας, βοηθουμένη καὶ ὑπὸ τῆς θεωρίας τοῦ δημοσίου δικαίου, ἐμόρφωσε πάντοτε κατηγορίας ὑποθέσεων, ἃς ἐχαρακτήριζεν ὡς τὰς ἀποτελούσας τὰς ὑποθέσεις τοῦ ἀμφισβητουμένου διοικητικοῦ. Κατεῖναι μὲν ἀληθές, ὅτι ὁ οὕτως ὑπὸ τῆς διοικητικῆς νομολογίας καὶ τῆς θεωρίας μορφούμενος κύκλος τῶν ὑποθέσεων τοῦ ἀμφισβητουμένου διοικητικοῦ δὲν ὑπῆρχε σταθερός, καὶ ὅτι οὗτος μετεβάλλετο κατὰ περιόδους, ἄλλοτε εὐρυνόμενος καὶ ἄλλοτε στενούμενος. Ἡ νομολογία ὅμως τοῦ τε Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας καὶ τοῦ Δικαστηρίου τῶν Συγκρούσεων ὑπῆρχε πάντοτε σαφῆς καὶ συνεπής, εἰς τρόπον ὅστε δὲν ἐγεννᾶτο ἀμφισβόλια περὶ τοῦ κύκλου τῆς ἀρμοδιότητος τῶν διοικητικῶν δικαστηρίων, ὁ δὲ πολίτης σαφῶς ἐγνώριζεν ἐν πάσῃ δεδομένη περιπτώσει, ἂν ἔπρεπε νὰ ἀπευθυνθῇ εἰς τὰ κοινὰ ἢ τὰ διοικητικὰ δικαστήρια. Ἐν Γαλλίᾳ ἡ τε νομολογία καὶ ἡ θεωρία παρεδέχθησαν πάντοτε, ἀπὸ τῆς Ἐπαναστάσεως καὶ ἐντεῦθεν, ἀορίστως τὴν ὑπαρξίν ὁ-

ποθέσεων, αΐτινες λόγω τῆς φύσεως αὐτῶν ἐξηρῶντο τῆς ἀρμοδιότητος τῶν κοινῶν δικαστηρίων, ὑπαγόμεναι εἰς τὴν ἀρμοδιότητα τῶν διοικητικῶν τοιούτων. Ὁ καθορισμὸς δὲ τῶν διακριτικῶν γνωρισμάτων τῶν ὑποθέσεων τούτων ἀπετέλεσε τὸ ἀντικείμενον τῆς ἐξελιξέως τῆς διοικητικῆς νομολογίας. Ἐξειλίσσεται ἡ νομολογία καὶ τὰ χαρακτηριστικὰ ταῦτα γνωρίσματα μετεβάλλοντο. Ἄλλὰ πάντοτε ὁ καθορισμὸς αὐτῶν, οἰοσδήποτε καὶ ἂν ἦτο, ἦτο πάντοτε σαφῆς καὶ ἐτηρεῖτο κατὰ τρόπον συνεπῆ ὑπὸ τῆς νομολογίας, οὕτως ὥστε ἡ ἀρμοδιότης τῶν διοικητικῶν δικαστηρίων διεγράφετο σαφῶς ὑπὸ τῆς νομολογίας τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας. Τὸ Conseil d'État μετέβαλλε κατὰ καιροὺς τὸν καθορισμὸν τῶν «διοικητικῶν πράξεων», τῶν «actes administratifs», αΐτινες ἠδύνατο νὰ γεννήσωσι διαφορὰς μεταξὺ Διοικήσεως καὶ διοικουμένων, ὧν ἡ ἐκ δίκασις, λόγω τῆς φύσεως αὐτῶν, θὰ ὑπῆγετο εἰς τὴν ἀρμοδιότητα τῶν διοικητικῶν δικαστηρίων. Τοῦτο ὅμως, μακρὰν τοῦ νὰ ἦ ἐλάττωμα, προκαλοῦν τὸν φόβον καὶ τὴν φρίκην, ἀποτελεῖ μέγα πλεονέκτημα, διότι οὕτως ἡ διοικητικὴ νομολογία προσηρμόζετο πάντοτε πρὸς τὴν κοινωνικὴν ἀντίληψιν περὶ Διοικήσεως καθόλου καὶ πρὸς τὰς προόδους τοῦ κοινωνικοῦ βίου. Οἱ διοικητικοὶ νόμοι, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς ἀστικούς, δὲν ἐπιτρέπουσι, λόγω τῆς φύσεως αὐτῶν, ἀκριθῆ καὶ αὐστηρὸν καθορισμὸν τῶν ὑπ' αὐτῶν προβλεπομένων σχέσεων, οὐδὲ διαγράφουσιν ἐπακριβῶς τὰ ἔρια τῆς ἐφαρμογῆς αὐτῶν. Διὰ τοῦτο ὁ διοικητικὸς δικαστὴς, ὁ καλούμενος νὰ κρίνῃ περὶ διαφορᾶς, γεννηθείσης ἐκ παρανόμου ἐνεργείας τῆς Διοικήσεως, δέον νὰ ἔχῃ μείζονα εὐρύτητα ἐφαρμογῆς τοῦ συνόλου τῶν νόμων, μὴ περιοριζόμενος ὑπ' αὐστηρῶν καὶ περιοριστικῶν εἰδικῶν νομικῶν διατάξεων. Ἡ Διοικητικὴ Δικαιοσύνη ἐν Γαλλίᾳ, ὠργανωμένη ὑπὸ τὰς ἀρχὰς αὐτάς, κατώρθωσε, παρακολουθοῦσα πάντοτε τὴν πρόοδον τῶν κοινωνικῶν ἰδεῶν, νὰ ἀποτελέσῃ τὸν κυριώτερον παράγοντα τῆς μεγάλης ἐξελιξέως τοῦ διοικητικοῦ δικαίου, τὸ δ' ἀνώτερον αὐτῆς δικαστήριον, τὸ Συμβούλιον τῆς Ἐπικρατείας, ἀνεδείχθη τὸ δικαστήριον ἐκεῖνο, εἰς τὴν ἐργασίαν τοῦ ὁποίου καὶ πολῖται τρέφουσιν ἀμέριστον ἐμπιστοσύνην καὶ ἡ ἐπιστήμη ἄκρον σεβασμὸν.

Ἐὰν καὶ ἐν Ἑλλάδι ἀντιτίθετο ἡ ἐκδίκασις τῶν ὑποθέσεων τοῦ ἀμφισβητουμένου διοικητικοῦ κατ' ἀρχὴν εἰς τὰ διοικητικὰ δικαστήρια, ἐνῶ τὰ κοινὰ δικαστήρια θὰ ἐδίκαζον μόνον τὰς δι' εἰδικοῦ νόμου ὑπαχθείσας εἰς τὴν ἀρμοδιότητα αὐτῶν τοιούτου εἶδους ὑποθέσεις· ἂν δηλαδὴ καθιεροῦτο ἐν Ἑλλάδι, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἐκδίκασιν τῶν ὑποθέ-

σεων τοῦ ἀμφισβητουμένου διοικητικοῦ, ἀρχὴ ἐπιτελῶς ἀντίθετος τῆς ἤδη καθιερωθείσης, χωρὶς δὲ νὰ κατονομάζονται αἱ ὑποθέσεις τοῦ ἀμφισβητουμένου διοικητικοῦ, ἀφιετο εἰς τὴν νομολογίαν ὁ καθορισμὸς αὐτῶν, θὰ συνετελεῖτο καὶ παρ' ἡμῖν ἐργασία ἀνάλογος τῆς ἐν Γαλλίᾳ συνετελεσθείσης καὶ ἡ Ἑλληνικὴ νομολογία, ἔχουσα ὡς ὑπόδειγμα τὴν γαλλικὴν νομολογίαν, θὰ ἠδύνατο ἀκοπώτερον νὰ καθορίσῃ τίνας ἐννοεῖ ὑποθέσεις τοῦ ἀμφισβητουμένου διοικητικοῦ. Τότε δὲ μόνον, ὑπὸ τὴν ἐποπτεῖαν τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας θὰ ἐμορφοῦτο ἡ τόσον ὑπὸ πάντων ποθηθεῖσα ἐνιαία διοικητικὴ νομολογία, ἣτις θὰ καθωδήγει τὴν ἐνεργὸν διοίκησιν εἰς τὴν κατὰ νόμον ἐκτέλεσιν τῆς ἀποστολῆς αὐτῆς. Σκοπὸς τοῦ ἀκριβοῦς καθορισμοῦ τῆς ἀρμοδιότητος τῶν διαφόρων δικαστηρίων εἶναι ἡ ἀποφυγὴ συγχύσεων καὶ ἀμφιβολιῶν ἐκ μέρους τῶν πολιτῶν περὶ τοῦ δικαστηρίου, εἰς ὃ δέον νὰ ἀποτανηθῶσι πρὸς ὑπεράσπισιν τῶν προσβληθέντων δικαίων αὐτῶν. Ἄλλ' ἂν ὁ τοιοῦτος καθορισμὸς γίνῃ διὰ ρητῆς διατάξεως τοῦ νόμου, ἢ διὰ σαφοῦς νομολογίας, κατ' οὐδὲν διαφέρει. Θὰ μετεβάλλετο κατὰ καιροὺς ἡ νομολογία τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας. Ἄλλὰ μὴ δὲν μεταβάλλεται ἡ νομολογία τῶν κοινῶν δικαστηρίων; Μήπως δὲν ἀλλάσσει ἡ νομολογία τῶν κοινῶν δικαστηρίων; Μήπως δὲν ἀλλάσσει ἡ νομολογία τοῦ Ἀρείου Πάγου; Μήπως δὲ πολλάκις ἡ μεταβολὴ τῆς νομολογίας τοῦ Ἀρείου Πάγου δὲν θίγει σχέσεις καὶ δὲν ἀφορᾷ εἰς περιπτώσεις, ἂν μὴ σπουδαιότερας, πάντως ὅμως οὐδὲν ἥττον σπουδαίας ἐκείνων, αΐτινες θὰ ἐρυθμίζοντο ὑπὸ τῆς νομολογίας τῶν διοικητικῶν δικαστηρίων; Ἐν τούτοις ὅμως οὐδεὶς ποτ' ἐφαντάσθη νὰ προτείνῃ τὴν ἀνάγκη τῆς διὰ τὸν λόγον τοῦτον ἀφαιρέσεως ἀπὸ τῶν κοινῶν δικαστηρίων τοῦ δικαιοῦματος τῆς ἐκδικάσεως τῶν ἀστικῶν διαφορῶν.

ΑΔΥΝΑΤΟΣ Ο ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΟΣ ΚΑΘΟΡΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΥΠΟΘΕΣΕΩΝ ΤΟΥ ΑΜΦΙΣΒΗΤΟΥΜΕΝΟΥ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟΥ

Ὡς πρὸς δὲ τὸν δεύτερον λόγον, ὅντως δὲν θὰ ἦτο πρακτικῶς σκόπιμος ἡ ἀνάθεσις εἰς ἓν καὶ μόνον δικαστήριον—τὸ Συμβούλιον τῆς Ἐπικρατείας—τῆς ἐκδικάσεως πασῶν τῶν διοικητικῶν διαφορῶν, διότι τὸ δικαστήριον τοῦτο, ὅσο πολυμελὲς καὶ φίλεργον καὶ ἂν ἦτο, δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ ἦ ἐνήμερον, ἡ δὲ Διοικητικὴ Δικαιοσύνη ἀπαιτεῖ μεγάλην ταχύτητα ἐν τῇ ἀπονομῇ αὐτῆς. Ἄλλὰ τοῦτο δὲν σημαίνει, ὅτι, ἐπειδὴ δὲν ὑπῆρχεν, ὡς δ' ἔλεγον, καὶ δὲν ἠδύνατο νὰ μορφωθῇ ταχέως πλήρες σύστημα διοικητικῶν δικαστηρίων, ἔδει νὰ ἀνατεθῇ ἡ ἐκδίκασις τῶν ὑπο-

θέσεων του ἀμφισβητουμένου διοικητικού διὰ συνταγματικῆς διατάξεως κατ' ἀρχὴν εἰς τὰ κοινὰ δικαστήρια ἀπολύτως καὶ ἄνευ οὐδενὸς περιορισμοῦ, χρονικοῦ λ. χ., ἢ ἄλλου τινός, καθιστῶντος δυνατὴν τὴν ἐν τῷ μέλλοντι ἀναγνώρισιν, ὡς δικαστοῦ τοῦ κοινοῦ δικαίου ἐπὶ τῶν διοικητικῶν διαφορῶν, τῶν διοικητικῶν δικαστηρίων. Εἶναι ἀληθές, ὅτι τὸ ἄρθρον 102 τοῦ Συντάγματος ἐπιτρέπει τὴν δι' εἰδικοῦ νόμου ἀνάθεσιν τῆς λύσεως διοικητικῶν διαφορῶν εἰς διοικητικὰ δικαστήρια. Δὲν ἐπιτρέπει ὅμως, ὅπως ἔστω καὶ μετὰ τὸν σχηματισμὸν πλήρους συστήματος διοικητικοῦ δικαστηρίου ἀνατεθῆ εἰς αὐτὸ διὰ νόμου κατ' ἀρχὴν ἢ ἐκδικασίς τῶν ὑποθέσεων τοῦ ἀμφισβητουμένου διοικητικοῦ, οὕτως ὥστε πάντοτε, ἐὰν εἰδικὸς νόμος δὲν ὑποβάλῃ διοικητικὴν τινα διαφορὰν εἰς διοικητικὸν τι δικαστήριον, ἀρμόδια θὰ παραμένωσι τὰ κοινὰ δικαστήρια. Ἄλλ' ὁ νόμος εἶναι ἀδύνατον νὰ ἀπαριθμῆσῃ πάσας τὰς ὑποθέσεις τοῦ ἀμφισβητουμένου διοικητικοῦ.

Εἰς τῶν μάλλον ἀσχοληθέντων περὶ τοῦ ζητήματος τούτου, ὁ Vivien, ἐκφράζεται ὡς ἐξῆς ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου εἰς τὸ ἔργον του: «Études administratives», Τόμ. 1, σελ. 123-128: «Πολλάκις ἐγένετο λόγος νὰ καθορισθῆ ἢ ὀνοματολογία τῶν ὑποθέσεων τοῦ ἀμφισβητουμένου διοικητικοῦ, ἀλλ' ἡ ἐργασία αὕτη θὰ ἦτο ἀδύνατος. Θὰ ἔπρεπε νὰ λάδωμεν ἕνα πρὸς ἕνα πάντας τοὺς διοικητικοὺς νόμους, ὅπως ἀναζητήσωμεν ἐν ἐκάστῳ αὐτῶν τὰς διατάξεις, αἵτινες παραχωροῦσι δικαιώματα εἰς τοὺς πολίτας, καὶ ἀναθέσωμεν τὴν ἐκδικασίαν αὐτῶν εἰς ταύτην ἢ ἐκείνην τὴν διοικητικὴν δικαστικὴν δικαιοδοσίαν. Καὶ ἐπὶ τῇ ὑποθέσει ὅμως, ὅτι ἡ ἀναζήτησις αὕτη δὲν θ' ἀπέδαινε ματαίᾳ, ὁ νόμος, ὅστις θὰ καθιέρουε τὰ ἀποτελέσματα ταύτης, θὰ καθίστατο σχεδὸν ἀμέσως ἀτελής, καθ' ὅσον πᾶς διοικητικὸς νόμος θὰ προσέθετε νέους λίθους εἰς τὸ οἰκοδόμημα τοῦ ἀμφισβητουμένου διοικητικοῦ. Θὰ ἦτο ἄρα ἀδύνατος ὁ καταρτισμὸς καταλόγου τῶν ὑποθέσεων, αἵτινες ἀνήκουσιν εἰς αὐτό. Αὐταὶ εἶναι ἀναρίθμητοι, μεταβληταί, ἀτελείωτοι· δὲν ὑπάγονται δ' εἰς τὸ ἀμφισβητούμενον διοικητικὸν δυνάμει νομικοῦ τινος κειμένου, διότι, οὕτως εἶπεῖν, οὕτως ἠθέλησεν ὁ νομοθέτης νὰ διατάξῃ, ἀλλὰ δυνάμει τῆς ἰδίας αὐτῶν φύσεως. Δὲν ἀπαιτεῖται εἰδικὸς νόμος, ὅπως τὰς κατατάξῃ εἰς τὸ ἀμφισβητούμενον διοικητικὸν· τοῦναντίον θὰ ἦτο ἀνάγκη τοιοῦτου νόμου, ὅπως ἀφαιρεθῶσιν ἀπὸ τούτου». Ὡσαύτως δὲ κατὰ τὰς ἐν ἔτει 1845 ἐν Γαλλίᾳ γενεομένης προεργασίας τοῦ ὀργανικοῦ νόμου τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας εἶχε καταρτισθῆ σχέδιον ἐκ πλέον τῶν διακοσίων ἄρθρων, ἐν οἷς ἀπριθμοῦντο αἱ ὑποθέσεις, αἵτινες θὰ ὑπῆγοντο εἰς τὰ διοικητικὰ

δικαστήρια. Παρ' ὅλην ὅμως τὴν μακρὰν ταύτην ὀνοματολογίαν, ἀνεγνωρίσθη ἡ ἀδυναμία τοῦ πλήρους καθορισμοῦ αὐτῶν καὶ ἐγκατελείφθη τὸ σχέδιον.

ΑΝΑΘΕΩΡΗΤΕΟΝ ΤΟ ἄρθρον 101 ΤΟΥ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΟΣ

Διὰ τοὺς λόγους τούτους, δὲν θὰ δυνηθῶμεν νὰ ἀποκτήσωμεν ἐν Ἑλλάδι ἐνιαίαν καὶ συνεπῆ διοικητικὴν νομολογίαν οὐδὲ πλήρες σύστημα ἰδίας ἀνεξαρτήτου Διοικητικῆς Δικαιοσύνης, ἐὰν δὲν ἀναθεωρηθῶσιν αἱ σχετικαὶ πρὸς τὴν ὀργάνωσιν τῆς Διοικητικῆς Δικαιοσύνης διατάξεις τοῦ ἡδὴ ἐν ἰσχύϊ Συντάγματος. Οὕτω, κατ' ἐμὴν κρίσιν, ἡ πρώτη παράγραφος τοῦ ἄρθρου 101 τοῦ Συντάγματος δεόν νὰ συμπληρωθῆ κατὰ τὸν ἐξῆς τρόπον:

Ἄρθρον 101, § 1.

«Αἱ τοῦ ἀμφισβητουμένου διοικητικοῦ ὑποθέσεις ἐξακολουθοῦσιν ἐπὶ τοῦ παρόντος ὑπαγόμεναι εἰς τὰ τακτικὰ δικαστήρια, ὑφ' ὧν δικάζονται ὡς κατεπέγουσαι, πλὴν ἐκείνων, δι' αἷς εἰδικοῖς νόμοι συνιστῶσι διοικητικὰ δικαστήρια, παρ' οἷς τηροῦνται αἱ διατάξεις τῶν ἄρθρων 92 καὶ 93. Διὰ νόμου ὅμως δύναται νὰ ὀρισθῆ, ὅτι ὁ δικαστὴς τοῦ κοινοῦ δικαίου διὰ τὰς ὑποθέσεις τοῦ ἀμφισβητουμένου διοικητικοῦ θὰ εἶναι τὸ Συμβούλιον τῆς Ἐπικρατείας. Μέχρι τῆς ἐκδόσεως εἰδικῶν νόμων ἰσχύουσιν αἱ ὑφιστάμεναι περὶ διοικητικῆς δικαιοδοσίας.»

Διὰ τῆς τοιαύτης συμπληρώσεως τοῦ ἄρθρου 101, δὲν κηρύσσεται μὲν ἀμέσως τὸ Συμβούλιον τῆς Ἐπικρατείας, ὡς δικαστὴς τοῦ κοινοῦ δικαίου διὰ τὰς ὑποθέσεις τοῦ ἀμφισβητουμένου διοικητικοῦ, καὶ συνεπῶς δὲν ἐπιβαρύνεται μὲ ὄγκον ἐργασίας, ἀκατορθώτου ἐπὶ τοῦ παρόντος, δίδεται ὅμως τὸ δικαίωμα εἰς τὴν νομοθετικὴν ἐξουσίαν, νὰ κηρύξῃ τὸ Συμβούλιον τῆς Ἐπικρατείας δικαστὴν τοῦ κοινοῦ δικαίου διὰ τὰς ὑποθέσεις τοῦ ἀμφισβητουμένου διοικητικοῦ βραδύτερον, ὅταν ἡ ἀναμενομένη νομοθετικὴ μέριμνα τοῦ Κράτους ὀργανώσῃ σύστημα κατωτέρας Διοικητικῆς Δικαιοσύνης, εἴτε κατὰ τὸ πρότυπον τοῦ Γαλλικοῦ συστήματος τῶν «νομαρχιακῶν συμβουλίων», εἴτε καθ' οἷονδήποτε τρόπον ἤθελε προκρίνει ὁ Ἑλλήν νομοθέτης. Μόνον δὲ τότε θὰ δυνηθῶμεν νὰ ἀποκτήσωμεν, οὐχὶ βεβαίως ἀμέσως, ἀλλ' ἀσφαλῶς εἰς τὸ προσεχὲς μέλλον, τὴν ὑπὸ πάντων πόθουμένην ἀνεξάρτητον Διοικητικὴν Δικαιοσύνην, καὶ ἐνιαίαν καὶ συνεπῆ διοικητικὴν νομολογίαν.

ΙΣΟΒΙΟΤΗΣ ΤΩΝ ΤΑΚΤΙΚΩΝ ΣΥΜΒΟΥΛΩΝ ΤΗΣ ΕΠΙΚΡΑΤΕΙΑΣ

Κατά τὸ ἄρθρον 86 τοῦ Συντάγματος, ἡ διάρκεια τῆς ὑπηρεσίας ἐκάστου τῶν Τακτικῶν Συμβούλων τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας εἶναι δεκαετής, ἐκεῖνοι δὲ τῶν ὁποίων ἡ ὑπηρεσία ἔληξε, δύνανται νὰ ἀναδιορισθῶσιν. Διὰ τῶν διατάξεων τούτων οἱ δικασταὶ τοῦ ἀνωτάτου διοικητικοῦ δικαστηρίου καθίστανται ἀνακλητοί, παρὰ τὴν θεμελιώδη ἀρχὴν τῆς νεωτέρας ἐπιστήμης, τὴν ἀπαιτοῦσαν ἰσοδιότητα τῶν δικαστῶν, ὅπως οὗτοι, ὄντες ἀνεξάρτητοι τόσον ἀπὸ τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας, ὅσον καὶ ἀπὸ τῆς νομοθετικῆς, ὡς ἀπληραγμένοι πάσης πιέσεως ἐκ τῶν ἐξωθεν προερχομένων, πρὸς πλήρη ἐξασφάλισιν τῶν συμφερόντων τῶν δικαζομένων. Ἐθεωρήθη κατὰ τὸ 1911, ὅτι, ἂν οἱ Τακτικοὶ Σύμβουλοι ἦσαν ἰσόβιοι, ὑπῆρχεν ὁ κίνδυνος νὰ καταστήσῃ τὸ Συμβούλιον νὰ μὴ ἀνταποκρίνηται πρὸς τὴν κίνησιν τὴν πραγματικὴν, καὶ νὰ ἔχῃσι τὰ μέλη τοῦ Συμβουλίου ἀπηρχαιωμένας ἰδέας, καὶ ὅτι εἶναι προτιμώτερον τὴν θέσιν τοῦ Συμβούλου τῆς Ἐπικρατείας νὰ ἔχῃ τις μᾶλλον ὡς ἐκ τῆς ἐπιβολῆς του παρὰ ἐκ τῆς ἰσοδιότητος.

Νομίζομεν, ὅτι οἱ οὕτως ἐκφρασθέντες φόβοι δὲν εἶναι βάσιμοι, καὶ ὅτι διαλύονται διὰ τῶν ἐξῆς λόγων γάλλου συγγραφῆς, εἰδικοῦ ἐπὶ τοῦ θέματος: «Τὸ τακτικὸν προσωπικὸν τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας εἶναι ὀργανωμένον κατὰ τρόπον λίαν ἰδιόρυθμον, ἐν τῇ ἐννοίᾳ ὅτι τρεῖς κατηγορίαι μελῶν, οἱ Σύμβουλοι, οἱ *maitres de requêtes* (πάρεδροι, καθ' ἡμᾶς), οἱ *auditeurs* (εἰσηγηταί), *συνεταιρίζονται ἐν τῇ αὐτῇ ἐργασίᾳ, παρ' ὅλην τὴν τριπλῆν διάκρισιν λόγῳ διαφορᾶς τῆς ἡλικίας, τοῦ μισθοῦ καὶ τῆς ἀρμοδιότητος. Ἐκ τῶν διαφορῶν τούτων ἡ σπουδαιότερα εἶναι ἡ τῆς ἡλικίας. Οἱ Σύμβουλοι εἰσὶν ἡλικίας μᾶλλον ὠρίμου ἢ οἱ παράεδροι, καὶ οἱ εἰσηγηταὶ εἰσὶ νεανίαί. Τὸ Συμβούλιον τῆς Ἐπικρατείας ἀπολαύει οὕτω τοῦ εὐεργετήματος τῆς συνεργασίας ἀνδρῶν, εὐρισκομένων εἰς διαφόρους ἡλικίας τοῦ βίου, τῆς πείρας τῶν μὲν, τῆς πρὸς ἐργασίαν ζέσεως τῶν ἄλλων, τῆς ἀμίλλης, ἣν προκαλεῖ παρὰ πᾶσιν ἡ προσέγγισις γενεῶν κλιμακῆδόν τεταγμένων. Εἶναι εἰς μικρόκοσμος, ὑπενθυμίζων ἐν μικρῷ τοὺς συνήθεις ὅρους τῆς κοινωνικῆς συνεργασίας» (Hauriou, *droit administratif*, 1914, σελ. 233).*

Ὁ ὀργανισμὸς τοῦ ἡμετέρου Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας ἐλήφθη ἐκ τοῦ ὀργανισμοῦ τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας ἐν Γαλλίᾳ. Πάντες ὁἱ ἀσχοληθέντες περὶ τῶν τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας ἐν

Γαλλίᾳ ὡς διοικητικοῦ δικαστηρίου μὲ φωνῇ ὁμολογοῦσι τὸ ἐσφαλμένον τῆς νομοθετικῆς καθιερώσεως τῆς ἀρχῆς τῆς μὴ ἰσοβιότητος ἐν Γαλλίᾳ τῶν μελῶν τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας. Ἡμεῖς, δανεισθέντες τὰς γαλλικὰς διαβρώσεις, διατι νὰ μὴ διορθώσωμεν μίαν ὑπὸ πάντα ὁμολογουμένην οὐσιώδη ἔλλειψιν τούτων; Καὶ ἐν Γαλλίᾳ μὲν ἡ ἀτέλεια τῶν νόμων ἐξουδετερώθη ὑπὸ τῆς πράξεως, μὴ ὑπάρχοντος παραδείγματος καύσεως μέλους τινὸς τοῦ Συμβουλίου ἀπὸ τοῦ ἔτους 1872 καὶ ἐντεῦθεν, καίτοι ἐξεδόθησαν ὑπ' αὐτοῦ πλείσται ἀποφάσεις ἐπὶ ὑποθέσεων σπουδαιοτάτων, ἀντίθετοι πρὸς τὴν θέλησιν καὶ τὸ συμφέρον τῆς Κυβερνήσεως. Παρ' ἡμῖν, ἐφ' ὅσον τὸ Σύνταγμα ἐπιτρέπει τὸν ἐκ νέου διορισμὸν τῶν Συμβούλων ἐκείνων, ὧν ἡ ὑπηρεσία ἔληξε, καθίσταται δυνατόν διὰ τοῦ ἐπαναδιορισμοῦ τῶν Συμβούλων νὰ καθιερωθῇ ἐν τῇ πράξει ἡ ἰσοβιότης τῶν Συμβούλων τῆς Ἐπικρατείας καὶ νὰ καταστήσῃ οὕτω τὸ ἀνώτατον διοικητικὸν δικαστήριον ἀνεξάρτητον ἐντελῶς ἀπὸ τῆς ἐνεργοῦ Διοικήσεως. Ὅντως δ' ὁ ἐπαναδιορισμὸς ἢ μὴ τῶν Συμβούλων γενήσεται πάντοτε ὑπὸ τὴν πολιτικὴν εὐθύνην τῆς Κυβερνήσεως. Ἄλλ' ἢ συνειδησις τῆς τοιαύτης εὐθύνης θὰ εἶναι ἄρα γε ἀρκούντως ζωηρά, ὥστε νὰ ἀσφαλίσῃ ἐν τῇ δοθησομένῃ περιπτώσει τὸ συμφέρον τῆς δικαιοσύνης;

ΚΑΙ ἌΛΛΟΙ ΛΟΓΟΙ ΥΠΕΡ ΤΗΣ ΙΣΟΒΙΟΤΗΤΟΣ

Εἰς τὸ Συμβούλιον τῆς Ἐπικρατείας ἀνατίθενται καὶ νομοπαρασκευαστικὰ καθήκοντα. Ὁ λόγος δὲ τῆς ἀναθέσεως εἰς αὐτὸ τοιούτων καθηκόντων εἶναι, ὅτι ἐπιζητεῖται διὰ τοῦ μέτρου τούτου νὰ ὑπάρχῃ ἐν διαρκῆς Σώμα ἐπιστημόνων, ὅπερ νὰ ἐπεξεργάζεται τὴν νομοθετικὴν προεργασίαν ἐν πνεύματι συνεπειᾶς καὶ ἁρμονικῆς ἐξελίξεως τῆς ὅλης νομοθεσίας, τοῦθ' ὅπερ δὲν ὑπάρχει σήμερον μὲ τὰς συχνὰς ἀλλαγὰς τῶν Κυβερνήσεων καὶ ἐπομένως τῶν εἰσηγομένων τὰ νομοθετικὰ μέτρα. Ὅπως ὁμοῦς ἐπιτευχθῇ τὸ ἐπιδιωκόμενον τοῦτο ἀποτέλεσμα, δεόν οἱ Σύμβουλοι τῆς Ἐπικρατείας νὰ εἶναι μόνιμοι, διὰ νὰ καταστήσῃ δυνατὴ ἢ ἐντὸς τῶν κόλπων τοῦ Σώματος ἀνάπτυξις διαφόρων εἰδικότητων πρὸς παρακολούθησιν τῆς ἐξελίξεως τῆς νομοθεσίας κατὰ τοὺς διαφόρους κλάδους μὲ ἕναίον πνεῦμα κατευθύνσεως καὶ ὀρισμένον ἀντικειμενικὸν σκοπὸν.

Μόνον δὲ διὰ τὴν πρώτην ἐγκατάστασιν τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας νομίζω, ὅτι θὰ ἦτο σκόπιμος ἢ παραδοχὴ τῆς ἀρχῆς τῆς ἀναεώσεως τῶν Συμβούλων μετὰ ἐν ὀρισμένον χρονικὸν διάστημα. Τοῦτο

δὲ διὰ νὰ καταστή δυνατὴ ἡ ἀντικατάστασις μελῶν τινῶν, τὰ ὁποῖα πιθανὸν νὰ μὴ ἴστανται εἰς τὸ ὕψος τῆς ἀποστολῆς των καὶ νὰ κατέλαβον τὴν θέσιν τοῦ Συμβούλου, εἴτε διότι ἡ Κυβέρνησις, ἣτις θὰ ἐφαρμόσῃ τὸ πρῶτον τὸν θεσμὸν τοῦτον, δὲν θὰ εὕρῃ τὰ κατάλληλα πρόσωπα, εἴτε διότι θὰ προτιμήσῃ τοὺς ἥττον ἱκανοὺς, ὑπείκουσα εἰς κομματικὰς πιέσεις καὶ εἰς τὸ πολιτικὸν πάθος, τὸ ὁποῖον δυστυχῶς εἰς τὴν ἐποχὴν μας εἶναι ὀξύτατον ἐν Ἑλλάδι.

ΑΝΑΘΕΩΡΗΤΕΟΝ ΤΟ ΑΡΘΡΟΝ 86 ΤΟΥ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΟΣ

Διὰ τοῦτο φρονῶ, ὅτι ἡ πρώτη παράγραφος τοῦ ἀρθροῦ 86 τοῦ Συντάγματος δεόν νὰ μεταρρυθμισθῇ ὡς ἑξῆς :

Ἄρθρον 86 § 1.

«Τὰ τακτικὰ μέλη τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας διορίζονται διὰ Βασιλικῆς Διατάγματος προτάσει τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου. Κατὰ τὴν πρώτην ἐγκατάστασιν τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας ἡ διάρκεια τῆς ὑπηρεσίας τῶν διορισθησομένων Τακτικῶν Συμβούλων ἔσται δεκαετής, μετὰ τὴν πάροδον τῆς ὁποίας οὗτοι δύνανται νὰ ἐπαναδιορισθῶσι. Μετὰ τὴν πάροδον δεκαετίας ἀπὸ τῆς πρώτης ἐγκαταστάσεως τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας, οἱ Τακτικοὶ Σύμβουλοι καθίστανται ἰσόδιοι, προστατευομένης τῆς ἰσοδιότητός των κατὰ τὰς διατάξεις τοῦ ἀρθροῦ 88 § 1 τοῦ παρόντος Συντάγματος».

ΑΝΑΘΕΩΡΗΤΕΟΝ ΚΑΙ ΤΟ ΑΡΘΡΟΝ 85 ΤΟΥ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΟΣ

Ἐπίσης δὲ καὶ τὸ ἀρθρον 85 πρέπει νὰ ἀναθεωρηθῇ, αὐξανομένου τοῦ ἀριθμοῦ τῶν τε Τακτικῶν καὶ τῶν Ἐκτάκτων Συμβούλων. Ὁ Νομοθέτης τοῦ 1911 εἶχεν ὑπ' ὄψιν του τὴν μικρὰν Ἑλλάδα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης καὶ εὗρεν, ὅτι ὁ ἀριθμὸς 7—15 Τακτικῶν Συμβούλων θὰ ἤρκει νὰ ἀνταποκριθῇ εἰς τὰς ὑποχρεώσεις τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας. Εἶναι ὀφθαλμοφανές, ὅτι ἡ μεγέθυνσις τῆς Ἑλλάδος ἐπιβάλλει καὶ τὴν αὐξησιν τοῦ ἀριθμοῦ τούτου. Ἐπειδὴ δὲ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ καθορισθῇ ἐκ τῶν προτέρων τίς ἔσται ὁ ἀναγκαῖος ἀριθμὸς τῶν Συμβούλων, καλὸν εἶναι νὰ ὀρισθῇ ἐν τῇ Συντάγματι τὸ κατώτατον μόνον ὄριον τοῦ ἀριθμοῦ τῶν Τακτικῶν Συμβούλων, ἀφιεμένου τοῦ δικαιώματος τῆς αὐξήσεως τοῦ ἀριθμοῦ τούτου εἰς τὴν νομοθετικὴν ἐξουσίαν, ἀναλόγως τοῦ ὅ,τι γίνεται καὶ διὰ τὸν Ἄρειον Πάγον. Νομίζω δ' ὅτι τὸ

κατώτερον ὄριον, ὅπερ δεόν νὰ τεθῇ, εἶναι ὁ ἀριθμὸς 15 Συμβούλων διὰ τὴν μεγεθυνθεῖσαν Ἑλλάδα.

Ἄλλὰ καὶ ὁ περιορισμὸς τοῦ ἀριθμοῦ 10 τῶν Ἐκτάκτων Συμβούλων δεόν νὰ ἐξαλειφθῇ ἐκ τοῦ Συντάγματος, ἀφιεμένου καὶ τούτου τοῦ καθορισμοῦ εἰς τὴν νομοθετικὴν ἐξουσίαν. Ἡ ἀποστολὴ τῶν Ἐκτάκτων Συμβούλων εἶναι νὰ χρησιμεύσιν ὡς ἀντιπρόσωποι τῆς ἐνεργοῦ Διοικήσεως παρὰ τῇ Συμβουλίᾳ τῆς Ἐπικρατείας διὰ νὰ ἐκθέτωσιν εἰς αὐτὸ τὰς ἀντιλήψεις τῆς ἐνεργοῦ Διοικήσεως. Διὰ τοῦτο ὀρθὸν εἶναι νὰ ἀφεθῇ τὸ δικαίωμα εἰς τὴν νομοθετικὴν ἐξουσίαν, νὰ ὀρίξῃ ἐκάστοτε διὰ νόμου τὸν ἀριθμὸν τῶν προσώπων, ἅτινα θὰ ἀπαιτοῦνται διὰ νὰ ἀντιπροσωπεύσιν εἰς τὸ Συμβούλιον τῆς Ἐπικρατείας, ἂν ὄχι πάντας, τοῦλάχιστον ὅμως τοὺς σπουδαιότερους κλάδους τῆς Διοικήσεως, ἀναλόγως τῆς κατὰ καιροὺς προόδου καὶ ἐξελίξεως τῶν περὶ Διοικήσεως καθόλου ἀντιλήψεων.

Διὰ τοὺς λόγους τούτους, κατ' ἐμὴν κρίσιν, τὸ ἀρθρον 85 τοῦ Συντάγματος δεόν νὰ τροποποιηθῇ ὡς ἑξῆς :

Ἄρθρον 85. «Οἱ Σύμβουλοι τῆς Ἐπικρατείας εἶναι Τακτικοὶ καὶ Ἐκτακτοί. Ὁ ἀριθμὸς τῶν Τακτικῶν Συμβούλων ὀρίζεται διὰ νόμου, δὲν δύναται δὲ νὰ ᾗ κατώτερος τῶν 15. Οἱ Ἐκτακτοὶ Σύμβουλοι λαμβάνονται ἐκ τῶν ἐν τῇ κεντρικῇ ὑπηρεσίᾳ ὑπηρετούντων ἀνωτέρων δημοσίων ὑπαλλήλων τοῦ Κράτους, πλὴν τῶν δικαστικῶν, ἐπὶ ἐπιμισθίῳ ὀριζομένῳ ὑπὸ τοῦ νόμου. Ὁ ἀριθμὸς τῶν Ἐκτάκτων Συμβούλων ὀρίζεται διὰ νόμου».

ΑΝΑΓΚΗ ΤΑΧΕΙΑΣ ΕΦΑΡΜΟΓΗΣ ΤΟΥ ΘΕΣΜΟΥ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΤΗΣ ΕΠΙΚΡΑΤΕΙΑΣ

Νομίζομεν δ' ἐν τέλει, ὅτι ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ θεσμοῦ τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας δεόν νὰ ἐπισπευσθῇ, διὰ νὰ ὑπάρχῃ τὸ ἀνώτατον διοικητικὸν δικαστήριον, ὅπερ, χρησιμοποιοῦν καταλλήλως καὶ εὐσυνειδήτως τὸ μέγα ὄπλον τῆς ἀκυρώσεως τῶν διοικητικῶν πράξεων δι' ὑπέρθεσιν ἐξουσίας, θὰ δυνηθῇ νὰ παγιώσῃ τὴν ἐν τῇ Κράτει ὀρθὴν ἀπονομὴν τοῦ δικαίου εἰς πάντα πολίτην ἀνεξαρτήτως τῆς πολιτικῆς του ὑποστάσεως καὶ κομματικῶν συμπαθειῶν. Αὕτη καὶ μόνη ἡ τοιαύτη ὑψίστη ἀποστολὴ τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας ἀρκεῖ νὰ καταστήσῃ ἐπιτακτικὴν τὴν ἀνάγκην τῆς ταχυτάτης ἐφαρμογῆς τοῦ θεσμοῦ τούτου παρ' ἡμῖν. Ἐπειδὴ δ' αἰ εὐρεῖται διατάξεις τοῦ ἀρθροῦ 86 τοῦ Συντάγματος

δὲν ἴσχυσαν νὰ θέσωσιν εἰς ἐφαρμογὴν τὸν πολύτιμον τοῦτον θεσμὸν, καίτοι δεκαετία ὅλη παρήλθεν ἀπὸ τοῦ 1911, νομίζω, ὅτι δεόν νὰ προστεθῶσιν εἰς τὸ τέλος τοῦ ἀρθροῦ 86 τοῦ Συντάγματος καὶ αἱ ἐξῆς λέξεις:

«Ἡ λειτουργία τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας δεόν ἀπαραιτήτως νὰ ἀρχίσῃ ἐντὸς ἐνὸς ἔτους ἀπὸ τῆς δημοσίευσως τοῦ Συντάγματος».

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΑ

ΥΠΟΚΕΜΕΙΝΙΚΗ ΚΑΙ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ (1)

ΥΠΟ (†) Γ. ΣΚΛΗΡΟΥ

Κάθε ἄνθρωπος ποῦ ἔτυχε νὰ γεννηθῆι μὲ κάποιον ἐξαιρετικὸ ἐνθουσιασμὸ ψυχῆς, μὲ κάποιον ἐνδιαφέρον γιὰ τὴ ζωὴ καὶ με ἰδιαίτερη ἱκανότητα σκέψεως, ἅμα φθάσει σὲ ὀρισμένο σημεῖο τῆς νεότητός του μοιραίως θὰ αἰσθανθῆι τὴν ἀνάγκη νὰ ἐνδιαφερθῆι γιὰ τὰ ἔξω φαινόμενα τῆς κοινωνικῆς ζωῆς. Ἡ νεανικὴ του θέρη, τὰ αἰσθητά του καὶ ἡ ἰδέες του ζητοῦν θυελλώδη ἐκδήλωση καὶ ἐξωτερικεῦση. Σιγὰ σιγὰ ἀρχίζουν νὰ κτυποῦν τὴ φαντασία του οἱ τόσες κοινωνικῆς ἀντιθέσεις, ἀντιφάσεις, καὶ ἀδικίες, πληγώνοντας βαθειὰ τὸ ἀνθρωπιστικὸ του αἴσθημα. Μὲ ἀπορία καὶ λύπη του βλέπει ὅτι τὰ ἔξω κοινωνικὰ καθεστῶτα δὲν ἀνταποκρίνονται μὲ τῆς ἰδέες ποῦ ἔχει μέσα του καὶ ἀκούει γύρω του περὶ καλωσύνης, ἀνθρωπισμοῦ, κοινωνικῆς ἰσότητος καὶ δικαιοσύνης. Ἡ εὐαίσθητη νεανικὴ ψυχὴ του διαμαρτύρεται γιὰ τὴν ἀδικία αὐτὴ καὶ ἀρχίζει φυσικὰ νὰ σκέπτεται γιὰ τὰ αἷτια τῆς ἀνωμάλου αὐτῆς καταστάσεως. Ἀπὸ σκέψη σὲ σκέψη φτάνει στὸ τέλος σὲ κάποιαν ἐξήγηση τοῦ προβλήματος, ποῦ τόσο τὸν βασανίζει. Ἡ ἐξήγηση αὐτὴ δὲν μπορεῖ βέβαια νὰ εἶναι σωστὴ, γιὰτὶ δὲ βγῆκε ἀπὸ μεστωμένο κεφάλι, πλουτισμένο μὲ τὴν πείρα τῆς ζωῆς καὶ τῆς ἐπιστήμης, ἀλλὰ ἀπὸ ἄγουρο ἄ-

1) «Γράμματα» Ε' (1919). Ὁ μακαρίτης Γ. Σκληρὸς ἐτοίμαζε τὰς κατωτέρω σελίδας ὡς εἰσαγωγὴν εἰς τὴν 2. ἐκδοσὴν τοῦ «Κοινωνικοῦ ζητήματος» του. Δυστυχῶς δὲν ἐπέζησε († 22. XII 1919) νὰ τὸ ἐκδόσῃ ὁ ἴδιος ὡς ἐσκέπτετο.

Τὸ Σοσιαλιστικὸν Κέντρον ὁμῶς τῶν Ἀθηνῶν τὸ ἐξέδωκε τῷ 1922, καίτοι ὄχι— ὅπως καὶ ἀπὸ τὴν ἀλληλογραφία τοῦ Γ. Σκληροῦ ἐξάγεται— μὲ ριζικὴν μεταρρυθμισιν. Πάντως ἡ καλὴ αὐτὴ εἰσαγωγὴ—μία ἀπὸ τὰς καλύτερας ἐκλαϊκευμένας ἐργασίας τοῦ Γ. Σκληροῦ δὲν περιέχεται εἰς τὴν 2. ἐκδοσὴν, ἄγνωστον διὰ ποῖον λόγον. Ἴσως διότι ἐκφυλοφόρησε καὶ ὡς ἀνατύπωσις εἰς τὴν μικρὰν βιβλιοθήκην τῶν Γραμμάτων. Ἐν εἶναι βέβαιον ὅτι ἡ γενικὴ λαϊκὴ ἐκδοσις τῶν «ἀπάντων» τοῦ Γ. Σκληροῦ δὲν εἶδε δυστυχῶς ἀκόμη τὸ φῶς. Τῷ 1920 ἐκδίδων εἰς ἰδιότυπον τὸν «Μαρξισμόν», ἀπὸ τὸν Β' τόμον τοῦ Ἐργατικοῦ «ζητήματος» τοῦ Herkner, ἠτόχον νὰ μὴ ἀργήσῃ ἢ ἐκδοσὴ τῶν ἀπάντων τοῦ Γ. Σκληροῦ. Δυστυχῶς οἱ μὲν «δυνάμενοι» νὰ συντελέσωσιν εἰς μίαν τοιαύτην ἐκδοσὴν δὲν ἠθέλησαν μέχρι σήμερον, οἱ δὲ «θέλοντες» δὲν ἠδυνήθησαν. Ἀπὸ σεβασμὸν ἄρως τὴν μνήμην τοῦ ἀειμνήστου ἡ γλῶσσα μένει βέβαια ἡ αὐτή. Δ. Κ.

κόμα νεανικό μυαλό, γεμάτο ἠθικολογικὲς φαντασίες καὶ ὀρθολογιστικὲς, ἀπόλυτες ἰδέες, παρμένες ἀπὸ τὸ σχολεῖο, τὴν οἰκογένεια καὶ τὸν παιδικὸ κύκλο του. Γεμάτος μὲ νεανικὸ ἐνθουσιασμὸ ἀφ' ἐνός, καὶ ἀφ' ἑτέρου μὲ τυφλὴ ἐμπιστοσύνη στὸ μυαλό του καὶ τὶς ἀψηλές ἰδέες του, ἀφίνεται τώρα σὲ μιὰ θυελλώδη κριτικὴ τῆς γύρω ζωῆς καὶ τῆς ἐλαττωματικῆς γι' αὐτὸν κοινωνίας. Κρίνει καὶ ἐπικρίνει ἀνθαίρετα τὰ ὑπάρχοντα κοινωνικὰ καθεστῶτα, κόβει καὶ ράβει μὲ τὴ μεγαλείτερη εὐκολία καὶ ἐπιπολαιότητα τὰ σπουδαιότερα προβλήματα τῆς ζωῆς. Καὶ ὄχι μόνο αὐτὸ ἀλλὰ στὸ τέλος δημιουργεῖ καὶ μὲ τὴ φαντασία του ἓνα ὀνειρῶδες κοινωνικὸ σύστημα, ἓνα ἐπίγειο παράδεισο, ὅπου οἱ ἄνθρωποι νὰ ζοῦν ὡς ἀδελφοὶ ἀναμεταξύ τους, ὅπου νὰ μὴν ὑπάρχουν οὔτε φτωχοὶ οὔτε πλούσιοι, οὔτε ἰσχυροὶ οὔτε ἀδύνατοι, οὔτε κοινωνικὲς ἀδικίες οὔτε καταχρήσεις. Ὅπου νὰ βασιλεύει ἡ πιὸ μεγάλη ἐλευθερία καὶ ὅλοι νὰναί εὐτυχισμένοι καὶ ἴσοι ἀναμεταξύ τους: στὴ δουλειὰ καὶ στὶς ἀπολαύσεις, στὰ δικαιώματα καὶ καθήκοντα, πραγματοποιῶντας ἔτσι τὸ ἀψηλότερο ἰδανικὸ τῆς λογικῆς, τῆς ἠθικῆς καὶ τῆς δικαιοσύνης. Καὶ τὸ ἐντελῶς θεωρητικὸ, ἰδεατὸ, ἀφηρημένο αὐτὸ κοινωνικὸ σχῆμα ὁ εὐγενικὸς νεανίας τὸ ἐκλαμβάνει ὡς θετικὸ, ὡς τελείως κατορθωτὸ, ὡς ἐπιβεβλημένο μάλιστα καὶ μὲ ἀκράτητο ἐνθουσιασμὸ, μὲ τυφλὸ φανατισμὸ, τὸ κυρύττει δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ, στοὺς φίλους καὶ γνωρίμους του, χωρὶς καμιά διάκριση στὴν κοινωνικὴ θέση, στὴν ἡλικία ἢ στὴν πνευματικὴ μόρφωση τοῦ ἀκροατηρίου του. Ἐξ ἴσου ἀποτείνεται σὲ νέους καὶ γέροντες, φτωχοὺς καὶ πλούσιους, ἀγραμμάτους καὶ μορφωμένους, πιστεύοντας ἀφελῶς πῶς ὅλοι αὐτοὶ μὲ τὴν ἴδια εὐκολία κοινωνικὸν τοῦ συστήματος. Στὴν ὑπνωτιστικὴ αὐτὴ κατάσταση ποῦ βρίσκεται καμιά δύναμη δὲν μπορεῖ νὰ τὸν βγάλει ἀπὸ τὸν δρόμο του, καμιά λογικὴ δὲν μπορεῖ νὰ τὸν κάνει ν' ἀλλάξει γνώμη! Κάθε φρόνιμη συμβουλὴ ἐκ μέρους τρίτου τὴν ἐκλαμβάνει ὡς στενότητα πνεύματος, κάθε ὑπόδειξη τῆς πραγματικότητος ὡς σκληρότητα ψυχῆς! Ἄς δοῦμε ὅμως καὶ τώρα τὴ πραγματικὴ ἀξία εἶχε τὸ ἔργο του. Στὴν κριτικὴ αὐτὴ τῆς κοινωνίας καὶ στὸ νέο του κοινωνικὸ εὐαγγέλιον ὁ νεαρός μας ἱεραπόστολος, χωρὶς νὰ τὸ ὑποψιασθεῖ, ἔκανε ἓνα σωρὸ ἐσφαλμένους συλλογισμοὺς: Τὸ πρῶτον καὶ κεφαλαῖωδες λάθος του ἦταν ὅτι ἔδωκε σημασίαν στὸ ἄτομόν του, στὰ αἰσθηματά του καὶ στὶς ἰδέες του, καὶ δὲν κατάλαβε καθόλου τὴν σπουδαιότητα τοῦ προβλήματος ποῦ εἶχε μπροστά του. Δὲν κατάλαβε ὅτι ἡ κοινωνία εἶναι ἓνα αὐτοτελὲς ἱστορικὸ καθεστῶς, ποῦ μόνο του δημιουργεῖται καὶ ἐξελίσσεται καὶ δὲν ἐξαρτᾶται καθόλου ἀπὸ τῆς ἐπιθυμίας τοῦ ἄλφα καὶ τοῦ βῆτα. Εἶναι μία ἀλύγιστη πραγματικότητα, ποῦ ἔχει δικούς της ἐσωτερικοὺς σιδερένιους νόμους, ποῦ καμιά δύναμις δὲν μπορεῖ

νὰ τοὺς ἀλλάξει καὶ μόνο τὸ πολὺ ὁ ἄνθρωπος, ἂν θελήσει, μπορεῖ νὰ τοὺς σπουδάσει.

Ἐντὶ λοιπὸν νὰ προσπαθῆσει νὰ μαθεῖ ποιοὶ εἶναι οἱ νόμοι αὐτοὶ ποῦ διευθύνουν τὴν κοινωνία, παρουσιάστηκε ὁ ἴδιος μὲ δικούς του ἀφαιρέτους νόμους, βγαλμένους ἀπ' τὸ κεφάλι του, μὲ δικές του ἐτοιμὲς ἰδέες, ποῦ τὶς νόμιζε σωστὲς ἐκ τῶν προτέρων καὶ ποῦ θέλησε μὲ τὸ στασιῶν νὰ τὶς κολλήσῃ στὴν κοινωνία. Ἐντὶ νὰ προσαρμοσθεῖ αὐτὸς στὴν ἔξω πραγματικότητα τῆς ζωῆς, θέλησε νὰ φέρῃ τὴν κοινωνία σὲ νερά του, στὶς ἰδέες του, στὰ αἰσθηματά του καὶ στὴν ἰδιοσυγκρασία του.

Τὸ δεύτερον λάθος ποῦ ἔκανε καὶ ποῦ μαζί μὲ τὰ κατοπιναῖα εἶναι συνέπεια τοῦ πρώτου, ἦταν ἡ μεγάλη σημασία ποῦ ἔδωκε στὶς ἀψηλές ἀνθρωπιστικὲς ἰδέες καὶ στὴ δύναμη τῆς λογικῆς πειθοῦς. Σαυτὰ ἀπάνω στήριξε τὴν κριτικὴν του γιὰ τὴν κοινωνία, μαυτὰ πίστεψε πῶς θὰ καταπέσει τοὺς ἀνθρώπους νὰ παραδεχθῶν τὸ νέο του κοινωνικὸν σύστημα. Τί ὀφραϊότερον, σκέφτηκε, καὶ πειστικώτερον πρᾶγμα ἀπὸ τὴν λογικὴν καὶ τὶς ἀψηλές εὐγενικὲς ἰδέες! Ποιὸς θὰ μπορέσει νὰ τὶς ἀντισταθεῖ καὶ νὰ ἀντεῖπει σαυτὲς; Εἶναι περίεργον πρᾶγμα ἢ πίστη αὐτῆ τῶν ἀνθρώπων στὰ δύο αὐτὰ πράγματα καὶ ἀκόμα θὰ μᾶς δοθεῖ εὐκαιρία νὰ μιλήσωμε γιὰ τὴν ἀνθρώπινον αὐτὴ ἀδυναμία. Δὲν σκέφθηκε καθόλου ὁ νέος μας ὅτι ἡ λογικὴ καὶ οἱ ἀψηλές ἰδέες εἶναι παρμένες ἀπὸ μέσα του καὶ μπορεῖ νὰ μὴ συμφωνοῦν μὲ τὴν ἔξω πραγματικότητα τῆς ζωῆς. Καὶ ἂν ἀκόμη εἶναι κοινὲς σὲ πολλοὺς ἀνθρώπους δὲ σημαίνει τίποτε, ἀφοῦ ἡ καθημερινὴ πείρα μᾶς δείχνει φανερὰ πόσον ὀλίγο ἐπηρεάζεται ἡ ζωὴ ἀπὸ ἰδέες καὶ λογικὲς καὶ πῶς χιλιάδες χρόνια τώρα δὲν κατόρθωσαν αὐτὲς νὰ διορθώσουν τὴν κοινωνία καὶ νὰ πραγματοποιήσουν τὸ προαιώνιον ἀνθρωπιστικὸν τοῦ ὄνειρον. Θὰ πεῖ πῶς ἔξω ἀπὸ τὴν λογικὴν καὶ τὶς ἀψηλές ἰδέες πρέπει νὰ ζητηθοῦν οἱ πραγματικὲς αἰτίαι ποῦ κοινοῦν τὸν τροχὸν τῆς κοινωνίας.

Τὸ τρίτον λάθος ποῦ ἔκανε καὶ ποῦ ἔχει ἀμεση σχέση μὲ τὸ προηγούμενον, εἶναι ἡ περίεργον του τάση νὰ μὴν δώσῃ καμιά σχεδὸν σημασίαν στὸν ψυχικὸν παράγοντα τοῦ ἀνθρώπου, στὸν παράγοντα τῆς θελήσεως. Ὅλα τὰ πῆρε ζητήματα μυαλοῦ, ζητήματα ἀπλῆς κατανοήσεως. Γιαυτὸν ἂν ἡ κοινωνία βρίσκεται σὲ κακὰ χάλια σαυτὸ δὲ φταίει ἢ καλὴ θέληση τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ ἡ ἀμάθειά τους, ἢ μὴ ὀρθὴ κατανόηση ἐκ μέρους των τῆς πραγματικότητος, τῶν ἀληθινῶν συμφερόντων τους. Στους ἀμορφώτους φταίει ἢ ἀγραμματοσύνη καὶ στοὺς μορφωμένους ἢ στρεβλὴ ἀντίληψη ποῦ τοὺς ἐμποδίζει δῆθεν νὰ καταλάβουν τὴν πραγματικὴν αἰτία τοῦ κακοῦ.

Κατὰ βάθος ὅμως ἔχουν καλὲς διαθέσεις ὅλοι τους καὶ εἶναι πρόθυμοι νὰ κάνουν τὸ καλὸν ἅμα τοὺς τὸ δεῖξει κανεὶς.